

Szabó Péter: Képzésfejlesztés, intézményi együttműködés, munkaerőpiaci elvárások

Kulcsszavak a duális képzés bevezethetőségének vizsgálata során

Absztrakt

A Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéke 2015-ben, a TÁMOP 4.1.1. F-14/1/KONV-2015-0006 „Munkaerő-piaci igényekre támaszkodó gyakorlat-orientált képzések, szolgáltatások a Szegedi Tudományegyetem fókuszában” című pályázati program keretein belül vizsgálta a szociális munka alapszakon bevezetendő duális képzés lehetőségeit, nehézségeit és az indítás feltételeit. Ennek keretében áttekintésre kerültek a németországi duális, szociális képzési gyakorlattal kapcsolatos eddigi eredmények, a hazai duális képzést folytató társadalomtudományi szakok tapasztalatai, valamint a Dél-Alföld régió szociális intézményeinek elvárásai e képzési típus bevezetésével kapcsolatban. Jelen tanulmány keretein belül a hangsúlyt az új képzési forma indításával kapcsolatos esetleges ellenérzésekre, munkaerőpiaci helyzetképre és a pályázati program során megfogalmazott elvárásokra kívánom helyezni, mivel ezek feladatokat jelölnek ki a beindítás gondolatával foglalkozó képzőhelyek számára.

Kulcsszavak: duális képzés, szociális munka, általános szociálmunkás-képzés, specializáció, munkaerőpiaci igények, elméleti és gyakorlati kompetenciák, bevezethetőség, képzésfejlesztés, gyakorlati partner

Bevezetés

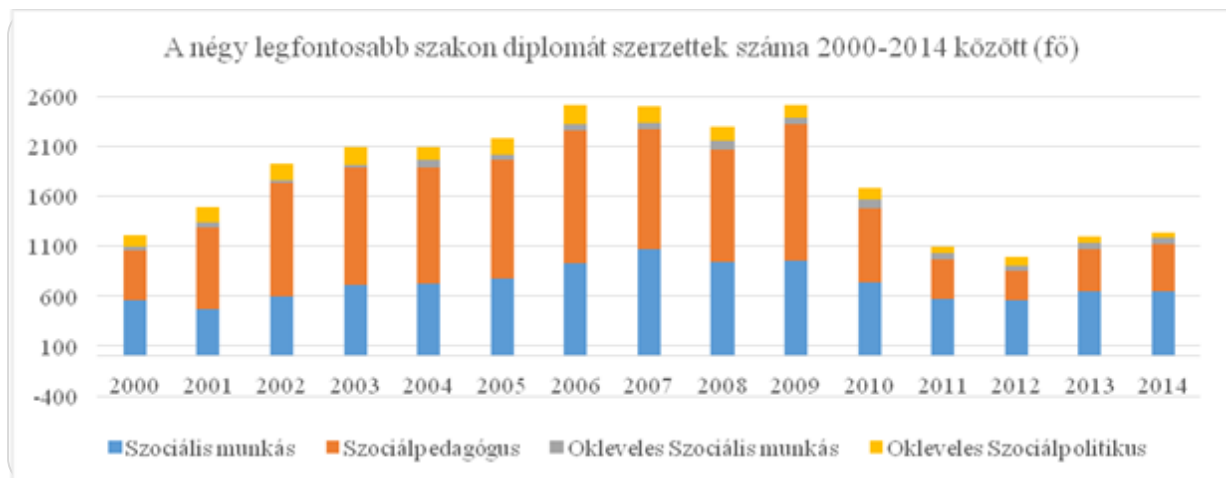
A tanulmány címében jelzett kulcsszavak nem kizárólag a felsőfokú szociális képzések számára bírnak kiemelt jelentőséggel, hanem a teljes felsőoktatási rendszer szempontjából érdemelnek figyelmet. A felsőoktatás-fejlesztési stratégia egyaránt célozza a munkaerőpiac igényeinek megfelelő tudás elsajátítását, a vállalati és oktatási intézmények közötti kapcsolat erősödését, a hallgatói soft skillék fejlesztését, melynek gondolköréhez jól kapcsolódik a hazai viszonyok között viszonylag újnak számító duális képzés. Kormányzati cél, hogy 2020-ban a felsőoktatási hallgatók 8%-a duális rendszerben tanuljon. 2012-ben, a kiinduló állapotban, járműmérnöki szakon mindössze 25 fő rendelkezésére állt létszám, azonban a 2015/2016-os tanévben már 19 képzőintézmény, mintegy 200 partnerrel és 440 fő duális hallgatóval indította a tanévet szeptemberben. A kérdés, hogy ehhez a folyamathoz szeretne-e csatlakozni a szociálmunkás-képzés, van-e reálisan várható pozitívuma a duális szociálmunkás-képzésnek? Tanulmányomban kitérek arra, hogy a képzés jelenlegi helyzete indokolhatja-e a bevezetést, a munkaerőpiacnak van-e erre vonatkozóan „megrendelése”, és amennyiben van, az milyen együttműködési feltételek mellett lehet megvalósítható.

Képzési előzmények, helyzetleírás

A magyarországi szociális képzések, az 1989 utáni elindításuk óta eltelt időszak rövideje ellenére is jelentős változáson mentek át, melyek a képzés tartalmi elemeit és a szereplők feladatait egyaránt érintették. Kezdetben a szociális felsőfokú képzések keretként nyolc félévet és 3540 órát határoztak meg, amelyből 1420 órát a gyakorlati képzésre kellett fordítani, ez a teljes képzési időtartam kb. 40%-a. Ez az arány is jól mutatja, hogy a képzést már ekkor is gyakorlatigényesnek gondolták. Alapvetően egészségügyi, bölcsészettudományi és tanárképzéshez kapcsolódó

intézményekben a befogadó intézmény sajátosságait, szemléletét figyelembe vevő tantervekkel és tantárgyi tartalmakkal kezdődhetek meg a képzések (Budai, Csoba, Goldmann 2006: 55). Az 1990-es évek elején Szekszárdon, Szegeden, Nyíregyházán, Budapesten, Esztergomban kezdődött meg a szociálmunkás-, szociálpedagógus-képzés. Ezt követően a képzési helyek számának bővülése figyelhető meg, így a 2000-es évek elejére már 21 képzőhelyen több mint 10 000 hallgató folytatta tanulmányait (Budai, Csoba, Goldmann 2006). A **bolognai folyamat hatására** a képzési idő lerövidült, az alapszak 7 féléves, míg a mesterszak 4 féléves lett (alapszakra épül), az elmélet és gyakorlat arányára a kreditek alapján lehet következtetni, ebben a korábbiakhoz képest jelentős arányváltozás nem történt. Azonban az elméleti tartalmakra fordítható idő csökkenésével együtt járt, hogy iskolai keretek között gyakorlati óraként valósultak meg a korábbi elméleti ismeretátadások is, és a rövidebb terepen töltött gyakorlatok is eltűntek a képzésekből, vagy látogató, monitorozó gyakorlattá redukálódtak. Szinte kizárólag az intenzív terepgyakorlat féléves időtartama alatt van lehetősége a hallgatónak arra, hogy az elméleti ismeretei, a szakmai készségei használatával, integrálásával gyakorolhassa a szociálmunka-tevékenységet, és szakmai tapasztalataival kiegészítve „létrehozza” a saját szakmai kompetenciakörét. Mára a képzéseket érintő átalakítások, például az **emelt szintű érettségi követelményének** 2013-as bevezetése, valamint az ágazatban tapasztalható **alacsony fizetések hatására** a 2012–2013-as tanévben 5963 főre **csökkent a hallgatói létszám** (1. számú táblázat, Mellékletben).

A hosszabb távú változásokat figyelve látható, hogy az alapképzési szakon diplomát szerzők számában jelentős csökkenés tapasztalható 2009 után (Balogh, Budai, Goldmann, Puli, Szöllösi 2015). Nagyon fontos kérdésként merül fel, hogy valóban nincs kereslet a szociális végzettségű diplomásokra a munkaerőpiacon?

1. ábra. A négy legfontosabb szociális képzési szakon diplomát szerzettek száma 2000–2014 között (fő)

Forrás: Balogh, Budai, Goldmann, Puli, Szöllösi 2015.

A kérdés véleményem szerint túlmutat a szimpla munkaerőkeresleti-kínálati viszonyokon, mivel az állam kiemelt szereplője (fenntartó, finanszírozó, szabályozó) a rendszernek, közvetlen hatást tud gyakorolni annak bér- és foglalkoztatási viszonyaira, munkaerő-utánpótlására. Az elmúlt időszak állami szerepvállalást érintő legfontosabb két folyamata, hogy az **ön gondoskodás** került előtérbe, valamint erősnek mondható az a megtakarítási nyomás, mely a **szociális szektor kiadásainak visszaszorítására** törekszik.

Összefoglalva az előzményeket elmondható, hogy a nehezített felsőoktatási felvételi, az alacsony társadalmi megbecsültség, a csökkenő hallgatói létszám és a jól felkészült munkaerő iránti kereslet egységesen kelti életre azt az igényt, hogy fogalmazzunk meg ezen kihívásra jól reagáló, új típusú képzési struktúrát, tartalmat. Ez a cél pedig éppen a minőség felé való elmozdulással valósítható

meg, valamint azzal, hogy a hallgatói létszám – így a munkaerő-utánpótlás – útjában álló adminisztratív gátakat meg kell szüntetni.

A duális képzés meghatározása

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 108. §. 1b. pontja szerint *duális képzés*: a műszaki, informatika, agrár, természettudomány vagy gazdaságtudományok képzési területen indított gyakorlatigényes alapképzési szakon, szociális munka alapképzési szakon, illetve a felsorolt képzési területhez tartozó mesterképzési szakon folytatott képzés azon formája, amelyben a szak – képzési és kimeneti követelményeknek megfelelően meghatározott, teljes idejű, a képzési időszakra, a képzés módszereire, a tanórára, a megszerzett tudás értékelésére egyedi rendelkezéseket tartalmazó – tanterve szerint a gyakorlati képzés a Duális Képzési Tanács által meghatározott keretek között, minősített szervezetenél folyik.

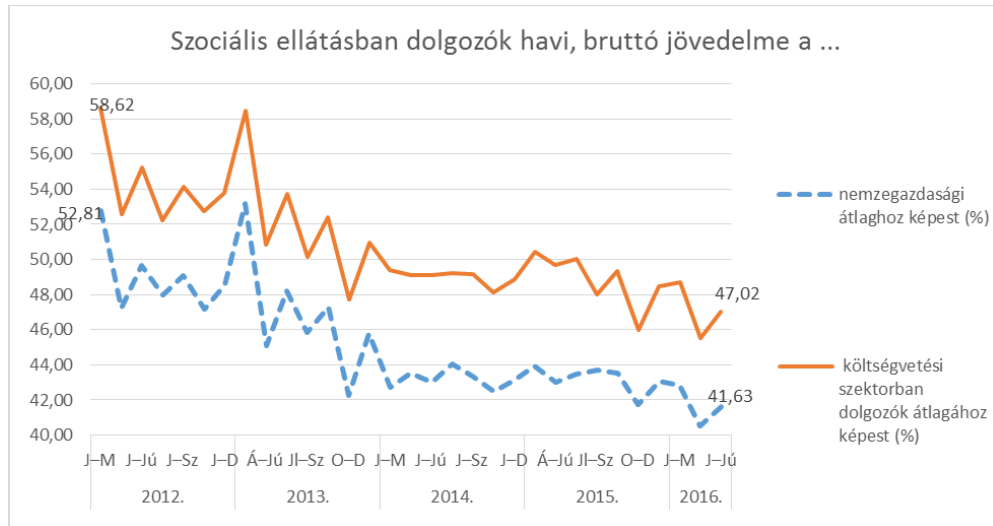
A Duális Képzési Tanács megfogalmazásában: „*A duális képzés tehát, a gyakorlatigényes alapképzési szakon folytatott képzés azon formája, amelyben a szakmailag minősített vállalatoknál folyó gyakorlati képzések tantervi tartalmuknál, struktúrájuknál és a vállalatoknál töltendő, megnövelt óraszámuknál, valamint a megszerzett munkatapasztalatnál fogva növelik a hallgatók szakmai kompetenciáját, vállalati ismereteit és erősítik a kultúráját. Mivel a duális képzés esetében a közreműködő vállalat előre meghatározott módon a felsőoktatási intézmény tananyagához szorosan illeszkedve, formálisan is oktatja a hallgatókat a képzés során. E képzési rendszer segítségével olyan munkaerő kerül ki a felsőoktatásból, amely azonnal, több éves továbbképzés, és további anyagi ráfordítás nélkül képes belépni a munka világába. Ezáltal gyors és hatékony eszköz a minőségi munkaerőhiány kezelésére.*” (www.dualisdiploma.hu, letöltés: <http://www.dualisdiploma.hu/a-dualis-felsőfoku-kepzes-alapelvei>, időpont: 2016. 11. 05.)

Munkaerőpiaci folyamatok

Ahhoz, hogy elfogadjuk a Duális Képzési Tanács meghatározásában szereplő indokot, miszerint a duális képzés alkalmas a minőségi munkaerőhiány gyors és hatékony pótlására, mindenképpen tudnunk kell, hogy a szociális területen jelen van-e a munkaerőhiány, illetve mértéke mekkora más ágazatokkal összehasonlítva. A KSH foglalkoztatási statisztikái azt mutatják, hogy a szociális területen foglalkoztatottak arányának növekedése 2009-től 2012-ig meghaladta a teljes foglalkoztatás bővülésének ütemét, majd 2013-tól lényegesen alatta maradt. A teljes szolgáltató szektorhoz hasonlítva is hasonló folyamat tapasztalható (KSH, Statat: A foglalkoztatottak száma nemzetgazdasági ágak, ágazatok szerint, nemenként – TEÁOR'08 Idősoros, éves adatok, 2016). Az *Ágazati foglalkoztatás és munkanélküliség előrejelzése 2025-ig* című tanulmány (Bakó, Ulich, Vincze 2015) szerint 2025-re, az összes foglalkoztatott mindössze 6%-a fog az egészségügyi és szociális szektorban dolgozni. Konkrét, szakmai foglalkoztatási adatok híján is megállapítható, hogy mindkét forrás a munkaerőhiány kialakulását tartja valószínűbbnek, valamint az ágazatban dolgozók létszámának további csökkenését.

A fentiek tudatában szükséges az üres álláshelyek számának áttekintése is. Az egészségügyi és szociális ágazaton belül 2012 óta 4000 felett van ezen álláshelyek száma, 2016 első két negyedévében már meghaladta a 6800-at is! Sajnos az adatokból nem derül ki, hogy a 6800 üres álláshelyből konkrétan mennyi van a szociális ágazaton belül. Az említett üres álláshelyek aránya nagyjából azonos az információ, kommunikáció területén tapasztalttal, márpedig az köztudott, hogy az informatika területéről számtalan szakember „hiányzik” (KSH, Statat: Üres álláshelyek száma, aránya (%), évközi adatok, 2016).

A munkaerőhiány mögött meghúzódó egyik ok lehet az alacsony bér. A szociális ellátásra jellemző, hogy az átlagbérek lassú növekedése ellenére sem tud felzárkózni a nemzetgazdasági átlag mögé, miközben a költségvetési szektoron belül is egyre nagyobb a bruttó jövedelmek terén tapasztalt lemaradása (KSH, Stadat: Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a költségvetési intézményekben, évközi adatok, 2016 alapján saját számítás). Lásd 2. ábra.

2. ábra. A szociális ellátásban dolgozók havi bruttó jövedelme a nemzetgazdasági átlaghoz és a költségvetési szektorban dolgozók átlagához képest 2012–2016 között. (KSH, Stadat adatok alapján saját számítás.)

A duális képzés fogadtatása

A duális képzés szociális alapszakokra történő bevezetésének hírére a felsőoktatási intézmények egy emberként kapták fel a fejüket és fogalmazták meg a véleményüket, melyek első olvasatra inkább elutasítást tartalmaztak. Voltak azonban olyan intézmények is, melyek megfogalmazták annak a szükségességét, hogy a bevezetéssel egy időben számos más, a képzést hátráltató tényezőt vizsgáljon meg a kormányzat (Balogh, Budai, Goldmann, Puli, Szöllősi 2015). A képzőintézmények eltérő véleményeinek ismertetése helyett az Iskolaszövetség által felvetett kérdéseket (ISZ Álláspontja a duális képzésről a felsőfokú szociális képzésekben, 2015) szeretném röviden bemutatni. Az ISZ álláspontjának lényegét az a gondolat képezi, hogy a segítő szakmáktól távol áll az a képzési szerkezet és filozófia, mely a duális képzésre jellemző, ezért nincs is jelentős nemzetközi gyakorlata. Kihangsúlyozták, hogy az egy intézménnyel munkáltatói viszonyt létesítő hallgató nem tudja azt a kritikai alapon szerveződő, generalista szemléletet elsajátítani, mely a szakma korszerű és szakszerű műveléséhez elengedhetetlenül szükséges, továbbá nincsenek meg a hazai intézményeknek a lehetőségei a duális hallgatókkal kapcsolatban felmerülő többletköltségek finanszírozására.

A duális képzés, pályázati program tapasztalatai

A fent megfogalmazott kérdésekhez kapcsolódva egy pályázat keretében a bevezethetőséghez kapcsolódó egyéb felmérési, oktatási, szervezési tevékenységeket valósítottunk meg. A felmérés azon részét, mely a gyakorlati kompetenciák beazonosítását és a gyakorlati programok kialakítását célozta, nem kívánom részletezni, a kérdéssel Mihálka Mária (Mihálka 2016) foglalkozik részletesebben.

A felmérés tapasztalatai: A duális képzés hazánkban főként a mérnöki és gazdasági képzési területhez kapcsolódóan került bevezetésre, a vállalatok egyértelműen megfogalmazták, hogy szeretnék azonnal „használható” szakembereket foglalkoztatni, valamint azt is, hogy növekedjen a munkaerőpiacon elérhető szakemberek száma. Külföldi tanulmányúton tájékozódunk a nagy hagyományokkal rendelkező németországi duális képzés rendszeréről, gyakorlatáról. Felmérésünk középpontjában a szociálmunkás-képzés állt, mellyel kapcsolatban találkozókon vettünk részt képzőintézményekkel, foglalkoztatókkal, duális képzésben végzett hallgatókkal és olyan főiskolai képzőhellyel is, amely nem duális rendszerben képi hallgatóit. Összességében minden szereplő hasznosnak ítélte ezt a képzési módszert, kiemelve a **gyakorlati munkára való felkészítés, a munkaerő-kiválasztás** terén jelentkező **előnyeit**. **Veszélyként** fogalmazták meg, hogy a szakma elveszítheti újító, innovatív, rendszerfejlesztő jellegét, ha **csak bizonyos munkafolyamatok gyakorlására készítjük fel a hallgatókat** és nem sajátítják el a kritikai gondolkodás képességét. Ezért a készségfejlesztő gyakorlatok összeállítása során kiemelten figyeltünk a hallgatók kritikus gondolkodásmódjának kialakítására (Arany, Duró, Mihálka, Sánta 2016).

A hazai tanulmányutak általánosítható tapasztalata, hogy a duális képzés beindítását megelőzően hosszan tartó szervezési, egyeztetési folyamatokon keresztül meg kell határozni a gyakorlati programok tartalmát, az alkalmazott módszereket, a számonkérés mikéntjét és a folyamat értékelésének rendszerét. Az új feladatok elsajátítása minden szereplőtől kiemelkedő aktivitást és erőfeszítést igényel. Nagyon érdekes jelenségként azonosítottuk, hogy a vállalati partnerek között olyan cég is szerepelt, amely nem tartozik a legkeresettebb munkáltatók közé, és a duális képzésbe történő bekapcsolódással a vállalat megítélésén szeretne javítani, illetve munkaerő-utánpótlását biztosítani. Workshopokat és fókuszcsoporthozos interjúkat szerveztünk a Dél-Alföld régióban dolgozó szociális szakemberek bevonásával, annak érdekében, hogy beazonosítsuk a szociális munkás legfontosabb elméleti és gyakorlati kompetenciáit, illetve az általa végzett munkafolyamatok összességét. Ezen feltáró munka eredményeiről számolt be konferencia-előadásában Mihálka Mária („A duális képzés bevezethetőségének vizsgálata”, elhangzott a Fókuszban a terep c. konferencián 2015. október 29-én), aki elmondta, hogy ezen ismeretek birtokában történik meg a duális hallgatók gyakorlati munkamenetének elkészítése, 7 féléves tervezése. Mindeközben fontos kiemelni, hogy a felsőoktatási intézményben oktatott elméleti keretre, az ott folyó gyakorlati oktatásra (kézségfejlesztés, szakmai területek specialitásai, egyéb gyakorlati kurzusok) és a kisebb időtartamú gyakorlatok korábban kialakított óraszámaira, egymásra épülésére nincs hatása a megnövekedett gyakorlati időtartamnak, nem vesz el tőlük óraszámot, időt. Amennyiben a rövidebb időtartamú gyakorlatokat a hallgató nem a duális partnernél tölti, biztosítható, hogy ne sérüljön a képzés generalista jellege. A duális partner és a felsőoktatási intézmény közösen dolgozza ki a hallgató nagyon részletes gyakorlati képzési tervét, melybe a folyamatos kapcsolattartás és visszajelzések által jobbitó mechanizmusokat is lehet ültetni, így az elméleti és gyakorlati képzés nemhogy távolodna egymástól, hanem megteremtődik annak lehetősége, hogy a napi gyakorlat szükségszerűen az elméleti képzés részévé válhat és fordítva.

A duális hallgató bérének finanszírozása terén számos kérdés és bizonytalanság merült fel, az elsődleges kérdés, hogy lesz-e egyáltalán olyan intézmény, amely képes finanszírozni ezt a humán erőforrás-beruházást 7 féléven keresztül, azzal a bizonytalansággal, hogy a képzés végén mégsem nála helyezkedik el a képzett szakember? A tanszékünk által menedzselte pályázat keretében megkérdeztük a területen dolgozó kollégák véleményét erről a kérdéstről, akik egyértelműen elmondták, hogy a duális képzés szociális területen történő bevezetéséhez állami támogatás, normatíva biztosítása is szükséges, valamint garanciát várnak arra, hogy nem váltható ki vele egyetlen meglévő álláshely sem (Mihálka 2016).

Gátak – nehézségek

A számos kedvező összetevő mellett feltártunk olyan tényezőket is, amelyek nehézséget jelenthetnek, és amennyiben nem reagálunk rájuk megfelelően, akár gátjai is lehetnek a duális képzés bevezetésének.

1. A szociális szektor alapvetően állami, önkormányzati fenntartású, általában forráshiányos intézményekből áll, nincsenek előre leköthető/elköltendő forrásaik a duális hallgatók bérére. Nem élhetnek a vállalati szektor által igénybe vett adócsökkentő kedvezménnyel. A felvetett probléma kapcsán megoldást jelenthetne, ha az állam szerepet vállalna a finanszírozásban, vagy egyéb kedvezményekkel anyagilag is előnyössé tenné a duális hallgatók foglalkoztatását. Amennyiben nem történik a finanszírozásban változtatás, csak a jobb anyagi helyzetű intézmények tudnak bekapcsolódni ebbe a képzési rendszerbe, és le fogják fölzni a legjobb képességű, leginkább motivált hallgatókat, ezzel növelve a szolgáltatások közötti különbségeket, mely végső soron nem lehet érdeke a szakmának.
2. Amennyiben az állami intézmények kívül rekednek a duális képzésen, akkor a szektor többi szereplője jelentős versenyelőnyhöz jut azáltal, hogy humánerőforrása felkészültebbé válik. Ehhez hasonló jelenséget már megfigyelhettünk a közelmúltban a közoktatásban az egyházi és az önkormányzati iskolák kapcsán. Az egyházi intézmények a kiegészítő normatíva által növelhetik fejlesztési forrásaikat, humánerőforrásaikat, valamint a szabályozási rendszer bizonyos kedvezményei kapcsán további előnyökre szert téve „versenyelőnybe” kerülnek önkormányzati/állami társaikkal szemben.
3. A következő probléma a társadalmi környezethez kapcsolódik, az alacsony anyagi megbecsülés mellett nem lesz vonzó a szociális terület akkor sem, ha már nagyon jól kidolgozott duális képzések is elérhetőek a hallgatók számára. Vagyis szükséges a jövedelmi viszonyok rendezése. 2014-ben a nemzetgazdasági átlagbér alatt volt a 140 közalkalmazotti bérkategória közül 126, csak azon dolgozók bére volt az átlagbér fölött, akik már több évtizede dolgoznak a területen és mindeközben szakvizsgával, egyetemi végzettséggel vagy doktori fokozattal rendelkeznek. A közalkalmazotti életpályamodell nem várthat már magára, sőt a keretrendszerbe érdemes beledolgozni, hogy a duális hallgatókkal kapcsolatos mentori munkát vállaló kollégák milyen díjazásban, kiegészítésben vagy kedvezményben részesülnek többletfeladat ellátásuk okán.
4. Utolsónak említem, bár véleményem szerint a legátfogóbb és a szakma fejlődése szempontjából leglényegesebb kérdés, hogy megtartható-e a szakma kritikai szemlélete, vagy lojális „betanított munkássá” alakul át a szociális segítő. Amennyiben a veszélyeket tisztán látjuk, közelebb kerülünk azok legyőzéséhez. Úgy gondolom, hogy a kritikai gondolkodás kialakítása eddig sem kizárólag a főiskolán folyó oktatás eredménye volt, ennek jelentékeny részét korábban is a gyakorlat során szerezték meg a hallgatók, ebben tehát nem történik visszalépés. Inkább abban látok reális veszélyt, hogy a hallgató egy intézményhez kötődik, ezért kevésbé lesz elfogadó más módszerekkel, nézőpontokkal, esetleg rivális megközelítésekkel, látásmódokkal.

Összegzés

A pályázati programunk során megbizonyosodtunk róla, hogy a gyakorlatorientált képzésekben jól működő duális képzések léteznek külföldön és indultak hazánkban is. A duális rendszer felépülésének mozgatórugója a munkaerőpiaci igény a jól képzett szakemberekre, ez jelen van a hazai szociális ellátórendszerben is. A bevezetés során rendezni kell a finanszírozás, a bérek és a munkavégzés szabályait. Rögzíteni szükséges a duális képzés és a normál képzés viszonyát, hosszú távú biztonságot szavatoló jogszabályokkal és szakmai előírásokkal, valamint értékelő folyamatok bevezetésével. Ezen szabályozás egyik sarkalatos pontja a gyakorlati intézmény minősítési keretrendszere, melyet a szociális szakma hazai sajátosságainak és az elérendő változásoknak a figyelembevételével kell kialakítani. A fentiek figyelembevételével bizakodóak lehetünk a tekintetben, hogy olyan együttműködési keretet tudunk kialakítani, amely nemcsak a munkaerőpiac igényeinek felel meg, hanem valódi képzésfejlesztést eredményez.

Látható, hogy a kérdések megoldásában minden szereplőnek van dolga, az együttműködések kialakításával, az új típusú képzés adaptálásával, a szabályozók kialakításával, a finansziális keretek kidolgozásával.

Felhasznált irodalom

A Magyarországi Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület (Iskolaszövetség) Álláspontja a duális képzésről a felsőfokú szociális képzésekben,

http://www.3sz.hu/sites/default/files/ISZ_allasfoglalasa_a_dualis_kepzesrol_2015_04_30..pdf

ARANY Z., DURÓ A., MIHÁLKA M., SÁNTA T. (2016): Kritikus integratív tudás – Oktatási segédanyag. SZTE ETSZK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék.

B. TALYIGÁS K., HEGYESI G.: Honnan indult a szociális munka oktatása és gyakorlata idehaza, és hol tart most? Szubjektív áttekintő és köszöntő. Párbeszéd – Szociális Munka Folyóirat, 2014/1. évf./1. sz. <http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/551a4bcae814d/html/551a4bcae814d.html>

BALOGH E., BUDAI I., GOLDMANN R., PULI E., SZÖLLŐSI G.: Felsőfokú szociális képzések Magyarországon – 2015. Párbeszéd – Szociális Munka Folyóirat, 2015/Különszám.

<http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/5628d4c086821/html/5628d4c086821.html>

BUDAI I., CSOBA J., GOLDMANN R. (2006): A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai. Esély, 2. 49–70.

BUDAI I. (2004): „...szakmai identitásában megerősödve lépjen ki a gyakorlatba...” Esély, 1. 61–79.

BUDAI I.: A szociális képzés repertóriuma – Cikkek, írások, tanulmányok a hazai szakfolyóiratokból 1989–2014. Párbeszéd – Szociális Munka Folyóirat, 2015/2. évf./1. sz.

<http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/55192a60080a9/html/55192a60080a9.html>

BUDAI I. (2010): Húsz év után – önkritikusan ...avagy mit tesz a szociálmunkás-képzés a szakmai identitás alakításában. Esély, 4. 51–82.

KSH, Stadat táblák: *A foglalkoztatottak száma nemzetgazdasági ágak, ágazatok szerint, nemenként – TEÁOR'08 (2008–) [ezer fő]*

(letöltés helye: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_q1f005a.html, időpontja: 2016. 11. 07.).

KSH, Stadat táblák: *Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a költségvetési intézményekben, évközi adatok, 2012–2016*

(letöltés helye: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli011a.html, időpontja: 2016. 11. 07.).

KSH, Stadat táblák: *Üres álláshelyek száma és aránya, évközi adatok (2012–2016)*

(letöltés helye: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli027a.html, időpontja: 2016. 11. 07.).

MIHÁLKA M.: A duális képzés bevezethetőségének vizsgálata. Acta Sana, 2016/I. sz., 16–17.

MIHÁLKA M.: A duális képzés bevezethetőségének vizsgálata – Konferencia-előadás.
(Elhangzott a Fókuszban a terep c. konferencián, Szegeden, 2015. október 29-én.)

TEMESVÁRY ZS. (2010): A szociális szakképzések helyzete a mai magyar felsőoktatásban.
Kapocs, IX. évf. 4. sz., Budapest.

Terepgyakorlati vademecum PTE IGYFK – Iskolaszövetség, Szekszárd – Budapest, 2009.

Melléklet

1. táblázat. A hallgatói létszám alakulása a 2012–2013-as tanévben a szociális képzési területen

Szak	Tagozat	I. évfolyamra járók száma (fő)	Az összes évfolyamra járók száma (fő)
Szociális munka alapszak	Nappali	329	1655
	Levelező	221	1368
Szociálpedagógia	Nappali	222	1272
	Levelező	183	1167
Szociális munka mesterszak	Nappali	20	52
	Levelező	102	278
Szociálpolitika	Nappali	38	96
	Levelező	13	48
Összesen	Nappali	609	3075
Összesen	Levelező	519	2861
Összesen		1128	5963

Forrás: Oktatási Hivatal Felsőoktatási Statisztikák (fő).